záhorie 1

ROČNÍK II 1993

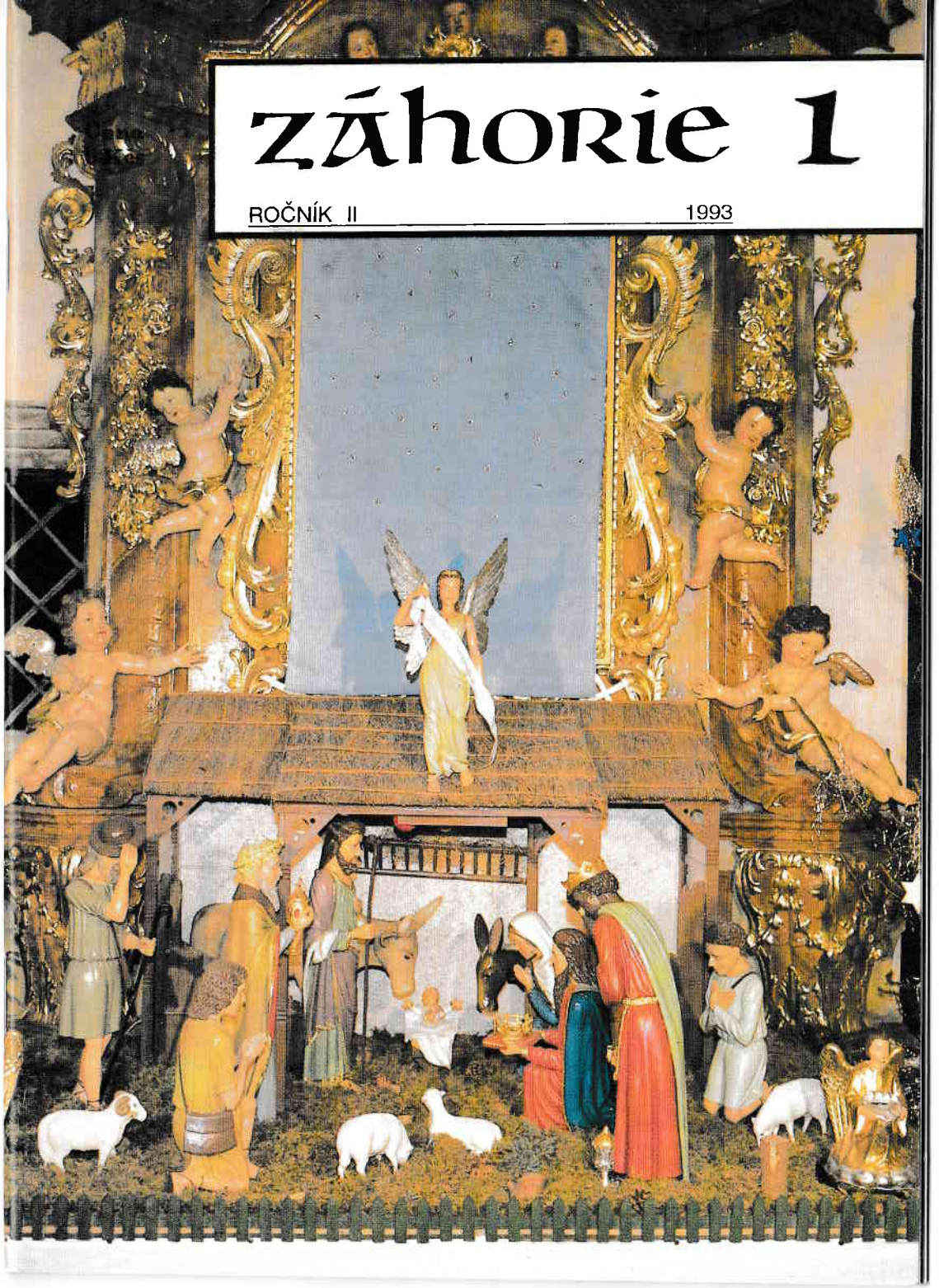

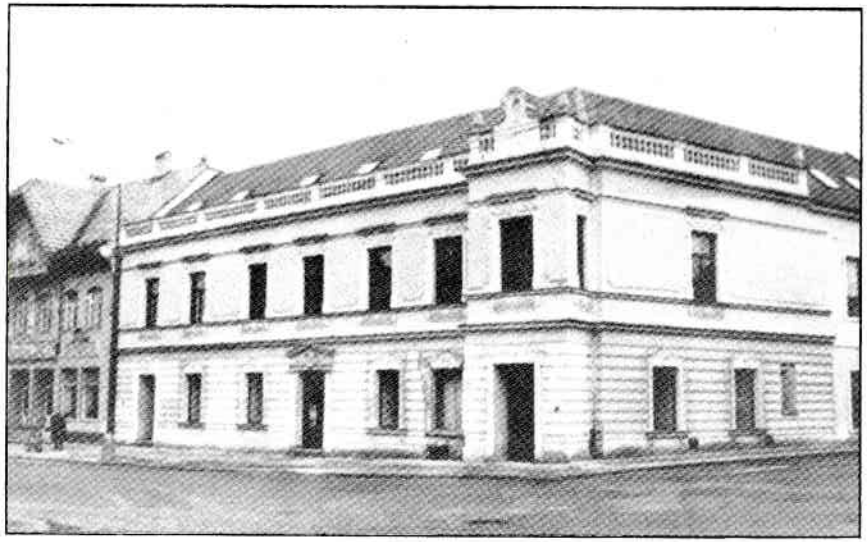

Budova Záhorského múzea - sídlo redakcie časopisu Záhorie. Foto: Archív ZM Skalica

OBSAH I.ROČNÍKA NÁŠHO ČASOPISU

Appel R.: *Valentín Vayay de Vaga, šľachtic kopčiansky* - 4/92
Appel R.: *Barokový žrebčinec v Kopčanoch* - 1/92
Appel R.: *Zabudnuté Farské* - 2/92
Ábelová V., PhDr.: *Chléb a súl zdobí stúl* - 1/92
Černý V. MUDr.: *Ako sa hovorilo ženám a mužom v Skalici* - 1/92
Černý V. MUDr.: *Ukradnuté v Hajku* - 1/92
Černý V., MUDr.: *Ako sa hovorilo deťom v Skalici* - 2/92
Cielontko R.: *Železnice na Záhorí* - 3/92
Drahošová V., PhDr.: *Hrnčiarske pece z doby rímskej* - 1/92
Drahošová V., PhDr.: *Terra sigillata z Lábu* - 2/92
Drahošová V., PhDr.: *Vzácny nález z Kátova* - 2/92
Drahošová V., PhDr.: *Expozícia v Rotunde sv. Juraja v Skalici* - 4/92
Drahošová V., PhDr.: *Vladimír Jamárik* - 1/92
Faragulová A., Ing.: *Mosty* - 4/92
Fleišíková E., PhDr.: *Výstava Knihtlačiarne na Záhorí* - 2/92
Fleišíková E., PhDr.: *Knihtlačiareň v Holiči* - 4/92
Fleišíková E., PhDr.: *Osobnosť Jána Bežu* - 3/92
Fleišíková E., PhDr.: *Knihtlačiarne na Záhorí-Skalica* - 2/92
Fleišíková E., PhDr.: *Knihtlačiarne* - 1/92
Fordinálová E., PhDr., CSc.: *Príťažlivá Mária Magdaléna* - 2/92
Fordinálová E., PhDr., CSc.: *Ján Hollý a Juraj Papánek* - 3/92
Gdo to henkaj jede - 1/92
Gronská L., Mgr.: *O cigánce vješťkiňi* - 2/92
Gronská L., Mgr.: *XII. strážnické sympózium* -1/92
Gronská L., Mgr.: *Štedrý večer* - 1/92
Hallon P., MVDr.: *Ako liečili v Malackách "kráľovskú chorobu zlátenicu"* - 3/92
Hallon P., MVDr.: *Obnovený mestský erb Malaciek* - 2/92
Hallon P., MVDr.: *Odišiel nám vzácny človek* - 4/92
Havlíček F., Mgr.: *Flóra a fauna na Záhorí* - 4/92

Záhorie

Vlastivedný časopis, venovaný dejinám, tradíciám a kultúre Záhoria

Vydáva Záhorské múzeum Skalica v spolupráci so Záhorskou vlastivednou spoločnosťou
Redakcia:
Šéfredaktor PhDr. Rudolf Irša
Redaktor Mgr. Lenka Gronská
Tajomník redakcie
Mária Pukančíková
Grafická úprava
Marta Pavlovičová
Odborná spolupráca
PhDr. Konštantín Palkovič, CSc.
Technická spolupráca
Jozef Bartošek
R. Č. OÚ - 10/91
Vychádza 6x ročne
Na obálke: Betlehem z kostola Milosrdných bratov v Skalici.
Foto: Ján Pardubský.
Cena 5 Kčs

OBSAH: **Č.1/93**

PhDr. R. Irša: Na úvod 2. ročníka 2
PhDr. K. Palkovič, CSc.: Geograf Michal Lukniš a Záhorie 3
PhDr. Ľ. Bartalská: Záhoráci v Amerike, Rev. A. Pír, O. S. B. 5
V. Jamárik: Cisárske manévre 1902 7
Prof. PhDr. R. Krajčovič DrSc.: Názvy záhorských obcí 10
PhDr. K. Palkovič, CSc.: Čo skrýva Veleš v Brodskom 12
Mgr. F. Havlíček: Obuvnícke cechy na Záhorí 19
PhDr. J. Novák, DrSc.: Obecný erb - Únín 20
P. Michalovič: Ľudová nástrojová hudba na Záhorí 20
P. Vrablec: Zimné zvykoslovie na Záhorí - Závod 23
P. Vrablec: Ako sa piekli vianočné oblátky v Závode 26
M. Pavelková: Pranostiky a príslovia 26
M. Blažek: Príbeh na dobrú noc 28
Správy a oznamy redakcie 30

Muži z Prietrže vo sviatočných kožuchoch cestou z kostola. Foto: Archív ZM Skalica.

Na úvod druhého ročníka

Je to iba rok od chvíle, keď sa myšlienka vydávať vlastný časopis na Záhorí stala realitou. Stalo sa tak v čase z hľadiska ekonomického najmenej vhodnom, keď sa enormne zvýšili ceny materiálu a služieb, štátne dotácie na podobné projekty sa stali minulosťou a potencionálni čitatelia mali do vrecka hlbšie ako kedykoľvek predtým. Prvá časť nákladu nášho nového časopisu mala iba 100 výtlačkov a rozoslali sme ju tým, od ktorých sme očakávali okrem morálnej aj finančnú podporu. Z prvých sto adresátov sme získali nielen 40 stálych odberateľov, ale aj sponzorov, a tak prvé číslo prvého ročníka sme mohli bez finančnej straty dotlačiť už v januári 1992. Preto má prvé minuloročné číslo dva varianty, ako z hľadiska kvality tlače, tak aj z hľadiska grafickej úpravy.

Veľkým povzbudením pre dobrovoľnú redakciu Záhoria boli kladné odozvy mnohých čitateľov, ktoré pomohli prekonať nechuť spôsobenú niekoľkými neprajníkmi.

Možno preto, aby sme čitateľovi poskytli akúsi oázu kľudu pred rozbúreným svetom, vyprofilovali sme časopis do tej podoby, akú má. Troška príliš zahľadený do minulosti, stojaci nad každodenným dianím, nad významnými spoločenskými a politickými udalosťami a snáď aj nad udalosťami všedného dňa.

V tomto roku budeme vydávať Záhorie ako dvojmesačník. Vzniknutý priestor chceme postupne venovať aj aktuálnejším témam. Zdvojnásobujeme jeho náklad. Chceme skvalitniť tlač. Dúfame, že sa nám to podarí pri zachovaní symbolickej ceny, ktorá sa dnes už rovná poštovnému. Dúfame však, že nestratíme Vašu priazeň ani vtedy, ak sa nám to nepodarí a že nás, naši čitatelia a sponzori, naďalej budete podporovať vo vydávaní časopisu, ktorý bude o Záhorí nielen informovať, ale ktorý ho bude môcť aj na dobrej polygrafickej úrovni reprezentovať.

Rudolf Irša, šéfredaktor Záhoria

Geograf Michal Lukniš a Záhorie

Z geografov venoval najväčšiu pozornosť Záhoriu prof. RNDr. Michal Lukniš, DrSc. S oblasťou Boru sa najviac stýkal vo voľné dni na vychádzkach zo svojej chalupy v osade Šišoláky, s Malými Karpatmi sa oboznamoval častými návštevami ako turista a výskumník. O Záhorí vydal niekoľko svojich zaujímavých štúdií, niektoré jeho práce ostali v rukopise.

V knihe *Kras a jaskyne Malých Karpát /1952/* podáva všeobecný ráz pohoria, jeho geomorfologické a hydrologické pomery, a opisuje kras a jaskyne. V *Geografickom časopise /1955/* uverejnil správu o geomorfologickom a geologickom výskume Malých Karpát v doline rieky Vydrice. Výskumu Boru venoval dve štúdie v periodiku *Vlastivedný časopis*. Prvá, *Naviate piesky Boru /1981/*, sa zaoberá neživou prírodou, opisuje Bor, centrálnu časť o rozlohe 384 km², oblasť Strelnice, Borských kopcov, areál Šaštínskeho lesa v južnej časti Boru, Malinské piesky, všíma si niektoré fyzikálne vlastnosti naviatych pieskov, zvláštnosti počasia a klímy, vodné toky, potoky, jazerá a bahná i chránené oblasti. Z druhého príspevku *Ľudia v Bore - ich sídla a životné prostredie /1982/* sa dozvedáme, že v oblasti Boru sú obce Borský Mikuláš, Šajdíkove Humence, Bílkove Humence, Lakšárska Nová Ves a Studienka, na okolí leží 17 obcí: Lozorno, Jabloňové, Pernek, Kuchyňa, Rohožník, Sološnica, Prievaly, Cerová-Lieskové, Hlboké, Šaštín-Stráže, Kuklov, Borský Jur, Závod, Veľké Leváre, Malacky, Plavecký Štvrtok a Láb. V piatich obciach Boru bývalo roku 1970 len 8 515 obyvateľov s hustotou iba 22 ľudí na 1 km². Typické sú také osady pri mlynoch /U Šišolákov, U Sajákov/. Najstarší typ domu je trojpriestorový z nepálenej hliny, s hlinenou podlahou, orientovaný do ulice štítom. Obce s pôvodnou funkciou poľnohospodárskou sa rýchlo zmenili, dnes má väčšina obcí pre dve tretiny obyvateľov iba obytnú funkciu. Pôdy na pieskoch majú nedostatok vápnika, živiny z nich sa ľahko vytrácajú. Z rastlín sú zastúpené kyslomilné borovice, dubové, jelšové lesy a dubové hrabiny. Vyskytuje sa tu bocian čierny, ondatra pyžmová, divé kačky, volavka popolavá, hranostaj. Oba tieto príspevky prinášajú mnoho výstižných ilustrácií a bohatú geografickú literatúru oblasti.

Ekonomickogeografického charakteru je štúdia *Hospodársky život Boru* /vo fakultnom zborníku *Geographica, 1983*/. Podľa sčítania ľudu z roku 1970 sa v štúdii uvádza, že z oblasti odchádza za prácou mimo obce až 66,5% obyvateľov. Z celkového počtu 2 142 pracovných miest je najviac zastúpený priemysel, až 45,7%. Roku 1975 sa tu vyťažilo 789 tis.m³ piesku. V jazerných íloch a tekutých pieskoch sa vyskytujú ložiská lignitu s priemernou výhrevnosťou 1 800 kcal. Pod pokrovom pieskov sú íly na výrobu pálenej tehly v malých tehelniach. Družstvo Detva v Borskom Mikuláši vyrábalo štýlový nábytok. Asi 5/6 plo-

chy Boru zaberajú lesy. Ťažba lesa a píly predstavujú spolu hodnotu výroby približne 78 mil. Kčs. V oblasti sú zásoby vody z prameňov, potokov, nádrží, rybníkov i podzemných zdrojov. Vo väčších hĺbkach pri Lakšárskej Novej Vsi sú termálne vody. Všetky rybníky produkujú ročne 150-400 kg/ha kaprov. V poľnohospodárstve po pôvodnom prvenstve raži nastalo zníženie jej pestovania, podobne aj zemiakov, zvýšili sa plochy kukurice, pribudli vinice. Veľmi zintenzívnela živočíšna výroba vo farmách na výkrm hovädzieho dobytka, ošípaných, husí a inej hydiny. Z Boru sa dodáva ročne asi 1 300 ton mäsa. V Borskom Mikuláši a na okolí sa vykupuje od zberateľov asi 50 druhov liečivých rastlín. Poľnohospodárstvo poskytuje regiónu 35,5% pracovníkom pracovné príležitosti, ale podiel na hodnote výroby má iba 22,7%, kým ťažba a spracovanie piesku až 42,6% a lesnícko-piliarsky komplex predstavuje 25,3% z celkovej hodnoty /spolu 307,8 mil./ výroby Boru. Štúdia doplnená deviatimi tabuľkami a bohatou literatúrou je veľmi podnetná.

V pozostalosti Michala Lukniša sme našli ešte ďalšie cenné rukopisy o Záhorí. Ide o tieto nedokončené práce a materiály: *Záhorská nížina* /37 s./. Uvádza sa tu rozdelenie Záhorskej nížiny ako regiónu I. radu na regióny II. radu /Niva a terasy Moravy, Dunaja a Myjavy, Terasy Moravy, Bor, Lakšárske kopce, Podmalokarpatská zníženina/ a ďalšie členenie týchto regiónov. Jednotlivé obce sú začlenené do týchto geografických regiónov:

1. **Moravské kopce** /Suchohrad, Záhorská Ves, Vysoká nad Moravou/,
2. **Jakubovské pásmo** /Gajary, Jakubov/,
3. **Malacké pásmo** /Borský Jur, Sekule, Moravský Ján, Závod, Malé Leváre, Veľké Leváre, Kostolište, Malacky, Plavecký Štvrtok, Láb/,
4. **Bor** /Borský Mikuláš, Borský Peter, Lakšárska Nová Ves, Mikulášov, Bílkove Humence, Šajdíkove Humence, Studienka/,
5. **Západné úpätie Malých Karpát** /Jablonica, Cerová-Lieskové, Prievaly, Plavecký Peter, Plavecký Mikuláš, Plavecké Podhradie, Sološnica, Rohožník, Kuchyňa, Pernek, Jablonica, Lozorno/,
6. **Južná časť Záhorskej nížiny** /Zohor, Stupava, Devínska Nová Ves, Marianka, Záhorská Bystrica/,
7. **Niva Myjavy** /Kuklov/,
8. **Kútska niva** /Kúty, Brodské/,
9. **Gbelský Bor** /Čáry/,
10. **Chvojnická pahorkatina** /Častkov, Dojč, Dubovce, Gbely, Chropov, Koválov, Koválovec, Kunov, Letničie, Lopašov, Mokrý Háj, Oreské, Petrova Ves, Popud. Močidlany, Radimov, Radošovce, Rohovské Rybky, Rovensko, Smolinské, Smrdáky, Štefanov, Unín, Vieska, Šaštín-Stráže, Holíč, Trnovec, Prietrž, Hlboké/,
11. **Senická sprašová tabuľa** /Senica, Sotiná, Čáčov/,
12. **Dolnomoravský úval** /Skalica, Kátov, Vrádište, Kopčany/.

V jednotlivých kapitolách o povrchu, podnebí, vode, pôde, rastlinstve, živočíšstve a fyzickogeografických regiónoch je nmnožstvo cenných údajov, ktoré by sa dali publikovať alebo by poslúžili ako celok pre monografiu, keby sa niekto podujal na dokončenie práce.

Ďalšie rukopisné materiály obsahujú mnoho údajov o prírode, obyvateľoch, priemysle, lesoch, poľnohospodárstve, rozličné tabuľky o obyvateľoch s množstvom ukazovateľov, schémy, mapy pieskov Boru, mapu chotára Lakšárskej Novej Vsi, schému využitia prírodných zdrojov Boru, plán Bílkových Humeniec a častí ich chotára, priečny profil Borskej nížiny v úseku Gajary-Rohožník a iné podklady pre geografickú monografiu, ktorú plánoval a pripravoval Michal Lukniš. S dôkladnosťou, mimoriadnou usilovnosťou a často namáhavo získané údaje by mohol využiť nejaký geograf, ktorý by sa podujal písať o Záhorí.

Neuverejnená ostala rozmnožená záverečná správa o výskumnej úlohe z roku 1980. Sú v nej dve state o Záhorí: Piesok ako regionalistický prvok Záhorskej nížiny /s.42-84/ a Analýza regionotvorčích faktorov modelového územia na príklade Lakšárskej Novej Vsi /s.14-42/. State môžu slúžiť pri ďalšom regionálnom výskume.

Spomínané nepublikované materiály sa nachádzajú na katedre geografie Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave u Dr. E. Povincovej.

Prof. Lukniš nadväzoval na svojho predchodcu a učiteľa prof. Jána Hromádku, najmä na jeho monografiu *Zemepis okresu Bratislavského a Malackého /I, II, 1933, 1935/*. Obidvaja títo geografi patria svojou prácou medzi osobnosti Záhoria.

Konštantín Palkovič

ZÁHORÁCI V AMERIKE

V mestách východných štátov USA, kde žije najviac slovenských vysťahovalcov a ich potomkov, nie je veľkou zriedkavosťou vidieť na cestách americké autá, ktoré majú v rámčeku namiesto poznávacej značky vytlačené - Slovak, Slovakia alebo Slovensko. Ak je v jednom regióne viac žiadateľov o takúto registráciu, ktorú majitelia áut dostanú za mierny príplatok, označí sa ako Slovak 1, Slovak 2...

Vidieť však americké auto, kde je namiesto poznávacej značky vytlačené "ZÁHORÁK", to je skutočný zážitok.

Takýto zážitok ma čakal krátko po mojom príchode do New Yorku. Na veľkom parkovisku, kde som čakala na svojich známych, ktorí ma mali odviezť do ďalšieho miesta môjho študijného pobytu v USA, som zazrela veľký americký Buick, na ktorom bol tento názov. Počkala som si zámerne na majiteľa auta, zvedavá, kto takýmto originálnym spôsobom vyjadruje svoj vzťah k Záhoriu. Prekvapenie nevídané! Stretla som krajana zo Zohoru žijúceho už vyše štyridsať rokov v Amerike. Pravým záhoráckym nárečím mi

vyrozprával celý svoj životopis a nakoniec vysvitlo, že dobre pozná aj mojich príbuzných v Záhorskej Vsi.

Záhoráci v Amerike, Záhoráci vo svete. Osud ich zavial ďaleko od rodiska, alebo rodiska ich otcov a materí. Pomaly sa vytrácali z pamäti svojich rodákov v Borinke, Brodskom, Studienke, Skalici, Kuklove i v ďalších obciach a mestečkách Záhoria. Sú medzi nimi osobnosti, ktoré po celý čas ich pôsobenia v Amerike prispievali svojím dielom k povzneseniu národného a kultúrneho života amerických Slovákov a vynikali vo svojich profesiách, uznávaní aj americkým svetom.

Stretnutie s niektorými z nich ma priviedlo k myšlienke predstaviť ich na stránkach tohto časopisu. Napokon nielen tých, ktorých som stretla, ale aj ďalších, ktorí šíria dobré meno Záhorákov a vôbec Slovákov vo svete.

Ľubica Bartalská

Reverend Andrej Pír, O. S. B.

V Clevelande, v štáte Ohio, žije kňaz, benediktínsky mních, kultúrny pracovník a publicista, rev. Andrej Pír. Je jedným zo zakladateľov kultúrneho centra amerických Slovákov, Slovenského ústavu, a jeho správcom. Narodil sa už v Amerike, roku 1909, v banickom mestečku BLANBURG v štáte Pennsylvánia, kde sa vysťahoval jeho otec, Vendelín Pír, rodák z Borinky. Vstúpil do benediktínskej rehole sv. Andreja Svorada, vyštudoval teológiu a dejiny na univerzite, kde získal titul M.A. /Magister slobodných umení/. Dlhé desaťročia stojí v centre americko - slovenského kultúrneho života. Jeho tlačené slovenské slovo nájdeme v popredných novinách, časopisoch a vedeckých zborníkoch amerických Slovákov. V mladších rokoch pôsobil ako učiteľ a správca Vyššej benediktínskej školy v Clevelande. V Slovenskom ústave podporoval vydavateľskú činnosť, zveľaďoval knižnicu a archív ústavu. Redigoval svetské i náboženské časopisy amerických Slovákov a podnes vedie kultúrne rubriky časopisov Jednota, Slovák v Amerike a Katolícky Sokol.

Rodný kraj svojho otca navštívil len raz - roku 1912, v sprievode svojej matky, rodáčky zo Strážnice, ľudovej poetky. Reverend Pír nemá len jeden koreň zo Záhoria. Je Záhorákom dušou i telom. K Záhoriu sa vracia zo spomienok svojho otca aj vo svojej prekrásnej slovenskej knižke "Nad nami hory, pod nami bane" /vydanej v Clevelande roku 1972/, v ktorej opisuje zážitky z detstva v Blanburgu, kde žilo veľa Slovákov, takých, ako bol aj jeho otec,"typický Záhorák, tuhý Slovák, národovec prvej triedy". Jablko nepadlo ďaleko od stromu. Syn, ktorý zdedil meno po svojom otcovi /meno Andrej prijal ako rehoľník/, prácu pre národ považuje za prirodzenú súčasť svojho života.

Borinka na Záhorí je preňho miesto, odkiaľ si jeho otec priniesol najväčšie bohatstvo - dve pracovité ruky a národné povedomie. Toto dedičstvo sa prenieslo z otca na syna. Reverend Pír je medzi americkými Slovákmi osobnosťou, ktorej sa prejavuje úcta a rešpekt.

Ľubica Bartalská

Cisárske manévre roku 1902

Konali sa v septembri a zúčastnilo sa ich 80 056 pešiakov, 14 846 jazdcov a 160 kanónov. Spolu teda temer 100 tis. vojakov. Východná armáda mala hlavné veliteľstvo v Senici a veliteľom bol arcivojvoda Fridrich. Veliteľstvo západnej armády bolo v Moravskom Jáne a veliteľom bol arcivojvoda František Ferdinand, synovec cisára Františka Jozefa I., následník trónu, zavraždený potom roku 1914 v Sarajeve. Deliaca čiara medzi oboma armádami prebiehala z Holíča cez Senicu na Rohožník. Hlavný bojový terén predstavovalo územie severne od riečky Myjavy, od Šaštína po vrch Havran nad Sobotišťom. Najväčšie prípravy sa konali v Šaštíne, kde mal byť ubytovaný nielen cisár, ale i generalita a hostia.

Senica v období konania cisárskych manévrov. Foto: Archív ZM Skalica.

Za tým účelom obnovili cisársky kaštieľ /terajší kláštor pri pútnickom chráme/ a postavili dve slávobrány. Prišli velitelia manévrov, náčelník generálneho štábu barón Beck s generalitou, hlavný inšpicient gen. Rheinländer, arciknieža Rajner, arciknieža Jozef so svojím pobočníkom vicemaršálom Klobučárom, spoločný rakúsko - uhorský minister vojny barón Krieghammer, minister honvédstva /uhorské nár. vojsko/ Gejza Fejerváry a veľa ďalších vojenských hodnostárov. Obe armády "vybavené balónmi, automobilmi, bicyklami a iným moderným výstrojom" nastúpili už 10. septembra do východiskových postavení. 11. septembra mali po dlhých pochodoch deň odpočinku. V piatok 12. septembra napoludnie za silného lejaka dorazil do Šaštína osobitný vlak z Viedne so 72-ročným cisárom Františkom Jozefom I. a početnými hosťami: vojenskí atašé USA, Francúzska, Anglicka, Talianska, Japonska, Rumunska, Ruska, Švajčiarska, Srbska, Turecka a Egypta. V stanovom salóniku na šaštínskej stanici vítali cisára úradní činitelia. Medzi nimi ako posledný aj richtár Michal Matula. Ten, chudák, začal po maďarsky, ale vzápätí pokračoval po slovensky. Cisár vedel po česky a spýtal sa ho, či nevie po maďarsky. Priznal sa, že iba trocha, ale jeho srdce vraj bije pre Maďarsko! Potom sa cisár odviezol na kočiari do kaštieľa. Ale už o 15. hodine šiel späť na stanicu privítať prominentného hosťa pruského princa Wilhelma, ktorý prišiel spolu s nemeckým atašé Bülowom osobitným vlakom z Odersbergu. V sobotu 13. septembra sledoval cisár s hosťami zrážku jazdy pri Kuklove. Dragúni 15. pluku sa rozložili na oddych i na ceste. Neuvoľnili ju, ani keď šiel kočiar s arcikniežaťom. Musel ich obísť cez močiar. Zrazu však zaznel signál trúbky. Bleskovo povyskakovali a nechápavo hľadeli, čo sa deje! Je to signál na útok či na ústup? Vzápätí však s hundraním i smiechom uskakovali z cesty, lebo kočiš poštového voza, veselo si vytrubujúc, sa vrútil s vozom rovno medzi nich a poriadne ich napálil! V nedeľu 14. septembra sa nebojovalo. Cisár šiel na omšu a pruský princ, luterán, fotografoval v Čároch Cigánov. Pešiaci rozložení pri Rovensku sa zrejme nudili. Aby bolo veselšie, viacerí si kdesi v Sobotišti zaobstarali pálené a prišli podnapití. Celá rota musela nastúpiť, dôstojníci vyzvedali, kto im pijatiku predal /počas manévrov to bolo prísne zakázané/, hrozili trestom celej rote, ak to neprezradia. Dlho mlčali, až napokon ktorémusi povolili nervy a všetko vybľabotal! Výsledok bol strašný! Nie však pre vojakov, ktorým dali rozchod, ale pre dôstojníkov. Tí prišli totiž večer ešte väčšmi poopíjaní než ich vojaci!! V pondelok 15. septembra sa predvádzal boj pechoty medzi Šaštínom a Borským Mikulášom. Nad bojiskom sa vznášali dva balóny. V utorok 16. septembra sa mal odohrať rozhodujúci boj v priestore medzi Havranom, Sobotišťom, Kunovom, Rybkami a Častkovom. Už o 6. hodine vypravili zo Šaštína osobitný vlak, ktorý mal vpredu osobné vozne pre cisára, generalitu i hostí a za nimi nákladné s osedlanými koňmi. Vlak zastal v poli pred Senicou, ale až za mostom pri Staniševskom mlyne. Spoločnosť vysadla na kone a uháňala poľom popri Čáčove. Cestu zo Sotinej do Rybiek prekročila pri kríži s lipami. Tam stojacich chlapcov sa starý dôstojník s bokombriadkami spýtal: "Klápci, de je Chafran?" Ukázali mu, netušiac, že sa práve zhovárali s cisárom! Na Havrane bolo sústredeného veľa delostrelectva. Cisár stadiaľ sledoval pohyby vojsk, ktoré mali vyústiť do záverečného boja. K tomu však nedošlo, lebo dal predčasne vytrúbiť koniec boja. So svojou suitou odcválal po temene kunovských vinohradov a prešiel obcou do Senice. Tam sa zišlo veľa zvedavcov v ústí Fortne, Čáčovskej ulice i na námestí, kde hrala dychová hudba. Pozdravila ho mladá zemianka Machatová, ktorá ozdobila jeho koňa viťazným vencom. Cisár potom vykonal prehliadku nastúpenej jednotky a traja hornisti odtrúbili za potokom pri kováčovi Kalamenovičovi /teraz komunálne služby/ o 13. hodine koniec manévrov!

Vladimír Jamárik

Korunný princ Vilhelm prechádzajúci cestou pri šaštínskej bazilike. Foto: Súkromná zbierka V. Jamárika.

NÁZVY ZÁHORSKÝCH MIEST A OBCÍ

MÁST
dnes časť Stupavy /Mest 1377, Masth 1448/; striedanie e/a v záznamoch ukazuje na nem. mäst- /mast-, čiže názov by bol z nem. Mast "kŕmenie, krmivo", príp. mästen "kŕmiť", z toho Mäster "kŕmič". Osada zrejme dostala názov podľa zariadenia na kŕmenie úžitkových alebo ťažných zvierat, aké bývali pri dôležitých komunikáciách, event. pri prepriahacích staniciach. Stredoveká osada Mást pri takejto ceste skutočne stála.

BORINKA
predtým Pajštún /Borynka 1273, Perustian 1284, Pelystan 1314, Borostyan, Peylenstain 1439, Borostyankw 1478, Paistun 1786, od roku 1920 Pajštún, od roku 1948 Borinka/, najstarší záznam ukazuje na Borinka, od borina "borový porast, les" príponou -ka, no záznam sa niekedy s obcou, príp. hradom Pajštún nestotožňuje. Starší názov obce bol pôvodne názvom hradu, ktorý podľa najstarších záznamov sa mohol nazývať Pernštain, t.j. Bernstein, z nem. bernstein "jantár", z toho maď. názov Borostyan, príp. Borostyankö prispôsobením slovu borostyankö, čo je taktiež "jantár". V blízkosti hradu totiž viedla jantárová cesta a je známe, že v jeho okolí sa hľadali drahé kovy a zrejme aj jantár. Jantár je stuhnutá živica z prastarých ihličnatých stromov, ktorým sa darí na Záhorí aj dnes. Zámenou hlások r,l a ďalšou úpravou vznikli nem. podoby s Beil, príp. Ballen - a z nich ľudové Pajštún.

LOZORNO
/Ezelarn 1438, Zorno 1589, Lozorno 1773/, výskyt rovnakých spoluhlások v záznamoch /z-l-r-n : l-z-r-n/ naznačuje, že názvy sa vyvinuli zo spoločného základu, zdá sa, že ním bol nem. názov. Esel-er-n od eseler/n/, t.j. osliari "tí, čo chovali oslov, príp. prevážali na nich náklady tovaru alebo iné bremená". Koncové -ar /n/ umožňuje predpokladať, že záznam môže byť úpravou domáceho znenia Oslár-. Názvy osád tohto typu na dôležitých stredovekých komunikáciách sú časté a svedčia o spôsoboch stredovekej dopravy. Dnešný názov Lozorno vzniklo zrejme z nem. Eselern azda vplyvom slova loza, príp. lozor /porov. hrachor/ "vinič", ktorý sa pestuje v okolí Lozorna i dnes.

Kresby z publikácie -
Irša R.: Erby záhorských miest a obcí

PERNEK
/Mhysle 1208, Myslen 1231, Perneck 1394, Pernek 1773/; starší názov bol pôvodne privlastňovacím prídavným menom Mysleň /dvor, majetok/, utvoreným od osobného mena Myslen /názov sa vždy nestotožňuje s Pernekom/; pôvod druhého názvu nie je celkom jasný. Názov Pernek sa vyskytuje u južných Slovanov, a preto je možné, že si ho priniesli chorvátski prisídlenci ešte v prvej kolonizačnej vlne pred 15. stor.

ZÁHORSKÁ VES
/Magyarfalw 1557, Uherska Wes 1786/, pôvodne Uherská Ves, asi súčasne s maďarským Magyarfalu /-falu "osada"/. V blízkosti stredovekej osady bol totiž prechod cez Moravu a pri ňom mýto, t.j. strategické miesto, ktoré bolo v rukách staromaďarskej vojenskej posádky. Odtiaľ prívlastky Maďarská a Uherská. Dnešný názov je od r. 1948.

PLAVECKÝ ŠTVRTOK
/Cheturtucheyl 1206, Cheturthuc 1217, Chtwertek 1400, Stwertek 1773/, pôvodne Štvrtek, neskôr Štvrtek, /náležitou zmenou čt- na št-/, od názvu dňa štvrtok, neskôr štvrtok, ktorý bol dňom povoleného trhu. Maď. -hely "miesto" naznačuje, že ide o trhovú osadu. Prívlastok Plavecký je mladší a má funkciu odlišovať obec od iných obcí s názvom Štvrtok.

VYSOKÁ PRI MORAVE
/Znoysa, Zoysa 1271, Hochsteten 1465, Hochstetno 1773/, pôvodne Znojša, od osobného mena Znojša a to od privl. príd. mena Znojslav k osobnému menu Znojslav, príp. Znojislav /ako Staša od Stanislav/. Neskôr sa uplatnil úradný názov Hochstätte, z nem. hoch "vysoký" a Stätte "miesto", t.j. "osada na vyvýšenom mieste", rozšírený o príponu -no., Dnešný názov Vysoká pri Morave je od roku 1948 a vznikol s prihliadnutím na nem. názov.

ZOHOR */Sahur 1314, Zohor 1466/, pôvodne Zahor, príp. Zahur, z výrazu za horou alebo zo záhorie, ľud. záhorí - "priestor za horou". Motiváciou bolo teda miesto osady v priestore za horou, rozumie sa, z pohľadu hlavnej cesty. Názov Zahor je aj na vých. Slovensku. Zmenu Zahor na Zohor spôsobila nemecká výslovnosť domáceho "a" a potom úradné záznamy.*

Rudolf Krajčovič

ČO SKRÝVA VELEŠ V BRODSKOM

Konštantín Jakubec /nar. 10. júla 1921 v Brodskom/ býva na samom brehu starého toku Moravy, dnes už po regulácii iba ramena. Denne sa pozerá na zelený Veleš a moravské lesy za ním. Od roku 1981 je na dôchodku a pomáha ľuďom pri zabíjačkách. Za mäsiara sa vyučil a istý čas aj tovarišil v Malackách, potom pracoval v Banskej Bystrici a u Štefana Valachoviča v Brodskom. Po znárodnení došiel k naftovým závodom v Gbeloch a pracoval najdlhšie v Lužiciach. Vozil tam asi 8 - 10 Brodčanov z Břeclavi autobus, ktorý zbieral po zamoravských dedinách ďalších naftárov. Pracoval pri ťažbe ropy, pri výskume naftových a plynových sond, a nakoniec na stredisku. V mladosti hrával futbal, ale nielen za Brodské, za kapitána Hrazdila, ale aj za Gbely, Holíč, ba hral jednu sezónu aj za Banskú Štiavnicu, kde k zápasom dochádzal vlakom. Začínal ako 16-ročný, neplnoletý, preto musel mu učiteľ Pišta Hnát ceruzkou v legitimácii zmeniť dátum narodenia, aby ho pri kontrole pustili hrať. Konšta Jakubec-Mišena je ďaleko známy ako znalec starobylého Veleša a jeho podzemného tajomstva. Je to prvý brodčiansky archeológ. Navštívili sme ho a položili sme mu niekoľko otázok.

K.P.: Ako si sa dostal k archeológii?

K.J.: Rád som chodil po prírode, na lúky Za Velešom, zhováral som sa so starými ľuďmi a vypytoval som sa, prečo sa to menuje Veleš. Hovorili mi, že tam bolo hradisko, obtiahnuté vodnými priekopami a za pohanov tam mali v kravskom rohu medovinu. Keď medovina, vysychala, vedeli, že bude sucho, keď nevysychala, to bol znak, že bude mokrý rok. Začal som si všímať Závelešie a všimol som si, že keď bola vyliata Morava, pri Starej Morave z vody vyčnievali vyvýšené kolesá zeme. "Tu uprostred musí byť to hradisko." Prv než som začal kopať, dal som si u nafty /v naftových závodoch/ zhotoviť takú malú *šapu* /vŕták/ do dvoch metrov, aby som nemusel dlho kopať. Keď som prišiel vrtákom na tvrdé, kameň, tam som kopal. Našiel som tam v hĺbke asi 80 cm kameň. Na Pohansku a v Mikulčiciach som sa presvedčil, že je to kameň zo skalických hôr. Tento kameň z hradiska použili Brodčania na prístavbu bočných lodí /konventov/ kostola a dávali ich aj do základov starých domov. Keď som váľal Knapových dom /zdedila ho moja žena Knapová/, tam som našiel taký istý kameň v základoch. Pri kopaní som prišiel na staroslovanské základy. Dr. Kraskovská, ktorej som po Jožovi Jakubcovi poslal črepiny a potom prišla k mojim vykopávkam, potvrdila, že sú to staré slovanské základy.

K.P.: Konšto ma zavliedol ku košu plnému črepín, ktoré vykopal na hradisku. Niektoré z úlomkov hlinených nádob mi dal okolo roku 1985, aby som ich ukázal archeológom. Prof. Dr. Bohuslav Novotný, vedúci katedry archeológie na Univerzite Komenského v Bratislave, ktorému som črepiny ukázal, zistil, že ide o kusy nádob z 11. storočia, teda obdobia krátko po páde Veľkej Moravy. Pýtal som sa Konšta, čo za Velešom vykopal.

K.J.: Vykopal som asi štyri druhy črepín, ale aj konské zuby. Sú to zuby z menšieho druhu koní, ako máme dnes. Mnoho črepín som dal do Bratislavy. Keď chodila dcéra do Bratislavy do školy a išiel som tam na rodičovské združenie, vždy som tam Dr. Kraskovskej niečo z mojich vykopávok zaniesol. Objavil som vstupnú bránu do hradiska. Tam nebola vodná priekopa. Od brány viedli priekopy, široké okopy ako menšia Morava a spevnené boli valmi. To boli tie spomínané kolá, viditeľné pri záplavách. Valy boli spevnené *fašinami* z 15-20-30 cm hrubých panôh. Vykopal som aj uhlíky v rôznych hĺbkach. Hradisko bolo asi viackrát zničené, vypálené nepriateľským nájazdom a potom znovu vystavené. Keď som odkopal nános hliny z mnohoročných záplav Moravy, našiel som na jednom mieste taký piesok, aký v Brodskom nie je, ale taký, aký majú za Moravou. Naraz bol piesok prerušený, ako keby uťal a ďalej v tej istej hĺbke pokračovala čierna zem. Piesok tam musel byť dovezený. Pozrela si to aj Dr. Kraskovská.

K.P. Počul som, že za Velešom sa spomínala aj nejaká rotunda. Čo vieš o tom? Kde to je?

K.J.: Rotunda je uprostred Veleša, medzi pôvodným tokom Moravy a obecným lesom, asi oproti domu, kde býval Ferdinand Hojsík, dnes tam býva jeho zať Ignác. /Ing. Ignác Čulen/. Od bývalého koryta Moravy je vzdialená asi 80 m, od hradiska smerom proti prúdu rieky tak 300 metrov. Má kruhovitý tvar, šírku asi 5 m, dĺžku do 7-8 m. Boli tu asi pred tromi rokmi archeológovia a ťažko je to už nájsť, lebo Veleš, bývalé lúky, sú rozorané. Rotunda - kresťanský kostolík - je dokladom, ako tu Metod obrátil našich pohanských predkov na kresťanov.

K.P. Kedy si kopal? V ktorých rokoch to asi bolo? Kto ťa v tvojej práci podporoval, povzbudzoval?

K.J.: Bolo to ešte predtým, ako bola výstava Veľkomoravská ríša, okolo roku 1970. Kopal som po *fajronte*, najviac sobotami, nedeľami. Keď som chodieval z "nafty" zameriavať plynové sondy, pozrel som si po práci vykopávky na Pohansku. Rozprával som sa s Dr. Poulíkom o Veleši, že je tam hradisko, chránené vodnými priekopami. Povedal mi, aby som mu menoval okolité chotárne názvy. Menoval som Vrbky, Húšková, Hlavenková. "A ešte?" - pýta sa ďalej, "spomeňte si niečo." Povedám mu: Šance. "To je ono, kde sú šance, tam bola tvrdza alebo hradisko." - potešil ma Dr. Poulík. Pozrel som si aj vykopávky v Mikulčiciach. So záujmom som si prezrel knihu Jána Dekana Veľká Morava. Aj ju mám a rád si ju prezerám.

Šéfa u "nafty" som mal z Lužíc a jeho švagor pracoval pri vykopávkach v Mikulčiciach. Povedal mi, že keď je

prvý sneh alebo prímrazok, aby som to sledoval, že tam, kde bola prehadzovaná, prekopaná zem, tam bolo pohrebisko, tam sa skôr rozpustí sneh alebo prímrazok. Takto som si všimol miesto, kde bola rotunda, že je tam rozpustený sneh a takto som našiel vyše 10 hrobov našich predkov. Prímrazok na nich bol rozpustený. Hroby som nekopal. Sú vzdialené od rotundy asi 10, 15, 20 m, niektoré sú vyvýšené.

V práci ma povzbudzoval Dr. Matej Hések, profesor z Kútov. Previezol som ho na *čajke* za Veleš a ukázal som mu hradisko. Rozprával mi, ako sa ľudia osádzali okolo Moravy, ako získavali pôdu, o bojoch a o poľnohospodárstve. Hovoril, že v obci Stráže mali odtiaľto z hradiska vysunuté stráže. Obec Sekule dostala meno podľa muža menom Sekuly, ktorý mal pri Morave strážcov a bojovníkov a ktorý tam založil osadu. Brodské je vraj veľmi staré. Bolo to mesto, kde pracovali kováči v Hámroch, bola tu garbiareň, hrnčiarstvo. Veľa ráz bolo zničené, vypálené, znovu postavené.

K.P.: Iné zaujímavosti si neobjavil?

K.J.: Morava mala veľké zákruty. Jedna sa menovala Knezová. To bolo voľakedy staré koryto Moravy. Od starých ľudí som počul, že sa tam kúpavali farári a traja sa tam vraj utopili. Odvtedy sa to vraj volá Knezová. V lese som si všimol, že smerom od hradiska k Pohansku viedla asi štyri metre široká cesta. Mohla to byť podľa prof. Héska hlavná stredoeurópska kupecká cesta.

Keď som robil s rýhovačom u "nafty", tu pred Smuhou som našiel popolnicu a dva náhrdelníky, jeden keramický, druhý bronzový. Zaniesol som to Dr. Kraskovskej. Druhý raz som si všimol, že ich nemá ani vystavené, ale boli zamknuté. Dala mi aj malý diplom. Povedala mi, že pochádzajú z rímskej doby, ešte spred 600 rokov pred Kristom. V Smuhe je veľa úlomkov črepín najmä odvtedy, čo družstvo začalo s hlbokou orbou.

Bol tu aj Dr. Ratkoš /PhDr. Peter Ratkoš/ aj s Dr. Kraskovskou a veľmi ho zaujímalo, či poznám miesto Kojatín /u nás Kojacín/. Je to vraj veľmi staré slovo /Kojatín je privlast. príd. meno od mena Kojata, podobne ako Unín od Una, dnes napr. ako sestra - sestrin/.

K.P.: Poznám, je to vyvýšené obdĺžnikovité miesto v háji asi 2 km za Adamovom, medzi gbelskou štrekou a hradskou na Kopčany. Mal som ho tam zaviesť. No odvtedy tu Dr. Ratkoš nebol /zomrel/.

Čo by si si najviac želal?

K.J: Aby sa už slovenskí archeológovia prebudili a začali za Velešom kopať. To by bola moja najväčšia radosť a zadosťučinenie, že som nekopal pri Starej Morave zbytočne.

A ešte jedna. Keď som robil v komisii ochrany a bezpečnosti práce v Hodoníne, náš vedúci, Ing. Nemec, mi ukázal fotografiu leteckej snímky na Veleš a videl som na nej vodné priekopy okolo velešského hradiska. Keby mali archeológovia o snímku záujuem, môžu si u "nafty" v Hodoníne vyžiadať kópiu.

Zhováral sa Konštantín Palkovič

/Brodčan, júl/1992/

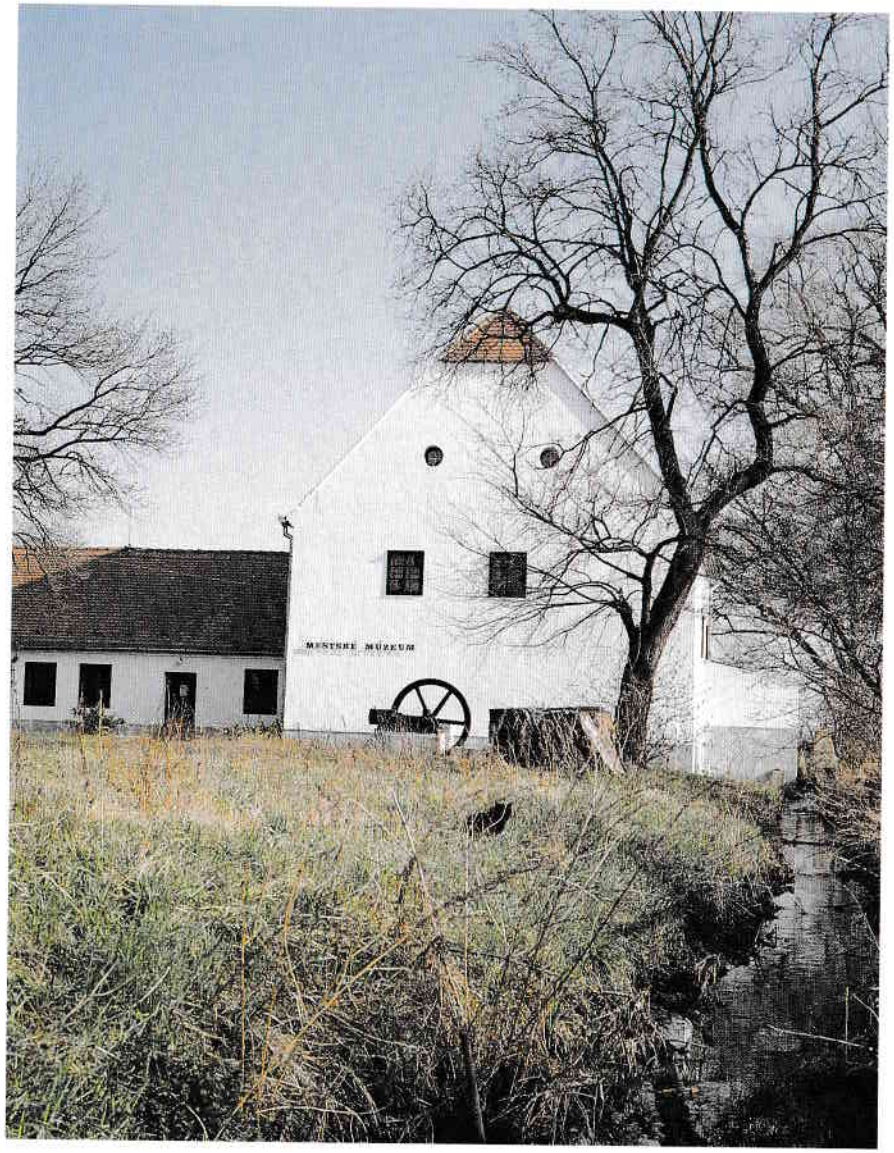

Múzeum M. Tillnera v Malackách. Foto: J. Pardubský.
Na nasledujúcej strane: Les v zime. Foto: J. Náhlik.

Cechové pečatidlá v zbierkach Záhorského múzea. Foto: J. Pardubský

Obuvnícke cechy na Záhorí

5. mája 1736 uzavreli medzi sebou pamätnú dohodu majstri ševcovského remesla z mestečka Veľké Leváre, panstva Ostrież /Ostrý Kameň/ a mestečiek Senica, Brezová a Šaštín. Dohoda - "dokonání", napísaná po slovensky, je v ochrane Štátneho okresného archívu v Modre.

Obuvnícke cechy týchto mestečiek a panstva Ostrý Kameň, resp. Moravského Jána, ako vedúceho mestečka tohto panstva, mali problémy s predajom svojich výrobkov na jarmokoch uvedených mestečiek, kam chodili aj cudzí ševci. Dohodli sa preto, že na jarmokoch vo Veľkých Levároch dostanú majstri ševcovského remesla z Ostriežskeho panstva a mestečiek Senica, Brezová a Šaštín miesto hneď za majstrami veľkolevárskymi. Pravdepodobne to boli také miesta, kde sa dobre obuvnícke výrobky predávali. Takú istú výhodu dostali aj veľkolevárski ševci na Jarmokoch v uvedených mestečkách a na Ostriežskom panstve. A tých výkladných jarmokov tu bolo do roka neúrekom. Vo Veľkých Levároch ich bolo 7, v Moravskom Jáne 5, v Senici 8, na Brezovej 5 a v Šaštíne 8.

Konkurencia v tej dobe bývala veľká a preto každý jeden ševcovský majster privítal aj ďalšie výhody. Podľa uvedenej dohody nemuseli zmluvní majstri na jarmok platiť tzv. pintovné /išlo zrejme o istý druh mýta/. Okrem toho sa zaviazali, že jedni i druhí nebudú "robotí sobe opačovati", t.j. vyhnú sa kritizovaniu a zľahčovaniu kvality obuvníckych výrobkov majstrov zmluvných mestečiek. Toto však nestačilo. Veľkolevárski ševcovkí majstri sa zaviazali, že na jarmokoch príjmu medzi seba majstrov zo zmluvných mestečiek, keď ich príde na jarmok iba niekoľko. Prijali ich teda takto pod vlastný firemný štít.

Zo zmluvy je zrejmé, že najviac obuvníckych majstrov bolo práve vo Veľkých Levároch - 10. Ich cechmajster sa volal Martin Pecháček. Ševcovský cech v Moravskom Jáne mal síce vtedy 11 majstrov, avšak z Moravského Jána boli iba 4, ďalší z Borského Jura - 2, z Kuklova - 1 a 4 bez udania miesta svojej činnosti. Senickí ševcovskí majstri boli traja, brezovskí boli taktiež traja a šaštínski dvaja.

Je zaujímavé, že ani jeden majster sa nevedel podpísať a ku svojim menám urobili krížiky v krúžku. Zmluvu potvrdili a spečatili Ján Szerdáhely, provizor Ostriežskeho panstva a Štefan Počuch, prísažný Bratislavskej župy.

František Havlíček

Obecný erb - Unín

Unín bol osídlený už v praveku. Archeológovia zistili, že v jeho chotári bolo dokonca halštatské hradisko. Objavili tu aj nálezy z doby veľkomoravskej. Prvá písomná správa o obci je z r. 1392.

Symbolom obce bol neustále patrón farského kostola sv. Martin. Najstarší doklad o tom je pečatidlo obce z r. 1630. Sv. Martin je zobrazený aj na ďalších troch mladších pečatidlách z r.1776, 1818 a 1848. Na všetkých troch je rovnaký kruhopis: SIGILLUM RENOVATUM OPIDI UNIN a príslušný letopočet. Podľa textu kruhopisu by sme sa mohli domnievať, že všetky obnovujú pečatidlo z r. 1630. Nie je to pravda. Farský kostol v Uníne zasvätený sv. Martinovi vznikol už v druhej polovici 14. storočia. R. 1392 sa Unín spomína už ako organizovaná obec. Ak susedný Dojč a neďaleké Gbely majú priamo doloženú existenciu pečatidiel z 15. stor., u mnohých ďalších obcí ich môžeme plným právom predpokladať, je logické, že už v tomto ranom období vydával obecné písomnosti potvrdené obecným pečatidlom s obrazom sv. Martina aj Unín. V budúcich výskumoch sa určite objaví aj gotické pečatidlo Unína, ktorého vznik možno očakávať niekedy na začiatku 15. storočia.

Symbol Unína podľa odtlačku pečatidla z r. 1848 heraldicky upravil už R. Irša. Podľa jeho návrhu je štít modrý. Sv. Martin je strieborno /bielo/ odetý. Strieborný /biely/ je aj žobrák. Sv. Martin sa s ním delí o svoj červený plášť. Meč, ktorým plášť rozsekáva, je zlatý.

Jozef Novák

Ľudová nástrojová hudba na Záhorí

Z tradičnej ľudovej nástrojovej hudby sa na Záhorí už takmer nič nezachovalo. Jedným z hlavných dôvodov je prístupnosť a otvorenosť regiónu. Oddávna bolo územie na západ od rieky Moravy cieľom významných obchodných ciest. Boli tu predsa lepšie pracovné podmienky ako v horských oblastiach Slovenska, resp. Uhorska. Na druhej strane však bolo miestne obyvateľstvo terčom častých plienení a rabovačiek. A tak sme na Záhorí svedkami neobyčajne rýchleho miešania štýlových vrstiev ľudovej nástrojovej hudby a preznievania rôznorodých hudobno-kultúrnych oblastí.

Ak by sme sa chceli pokúsiť o rekonštrukciu určitého herného nástrojového štýlu, napr.: gájd, sláčikovej hudby, musíme vychádzať z niekoľkých prameňov:

1. Najstarší notový zápis /zatiaľ známy/, v našom prípade sa jedná o záznam hry dvoch huslistov a gajdoša z Ranšpurka - z roku 1819 - Slovákov osídlených v dolnorakúskych obciach.

2. Porovnanie tradičnej ľudovej nástrojovej hudby priľahlých regiónov /Dolňácko, Horňácko, kopanice,..../.

3. Nástrojová hra muzikantských osobností, pôsobiacich vo folklórnych skupinách a súboroch zo Záhoria, resp. priľahlých regiónov /teda v oblasti pestovaného folklóru/, avšak títo vychádzali z miestnej hudobnej tradície.

Záhorácky región spolu s trenčianskym predstavujú dve oblasti, kde sa najviac udomácnili rôzne formácie dychových kapiel. Preto všetky vývinové vrstvy ľudovej hudobnej tradície na Záhorí prekrýva tradícia dychovej hudby.

Nositeľom ľudovej nástrojovej hudby je dedinské spoločenstvo. Od sklonku 19. storočia sa rozširuje skupina nositeľov z najnižších spoločenských vrstiev aj do iných vrstiev, napr. v mestskej oblasti na remeselníkov, študentov, učiteľov a lekárov. Tým dochádza k nevyhnutným obsahovým a štylistickým premenám nástrojovej tradície. Ľudová hudba sa vyvíjala v úzkom, inokedy vo vzdialenejšom vzťahu s vážnou hudbou /umelou nástrojovou hudbou/, s malomestskou cigánskou hudbou, módnou tanečnou a dychovou hudbou. Tieto podnety a v podstate cudzie vplyvy znamenali pre konkrétny hudobný nástroj a nástrojové zoskupenia existenčné problémy. Pre ľudovú nástrojovú tradíciu je však dôležité si uvedomiť, ktoré sú tvorivé, pretváracie vrstvy nástrojových druhov a v akej miere ovplyvňujú existenciu a vývin nástrojovej hudby.

***Gajdy**. Sólové nástrojové prejavy sú starobylého, slovanského pôvodu, zmienky o tzv. igricoch pochádzajú z 12. storočia. Zánik všeobecne rozšíreného ľudového nástroja na Záhorí - gájd, je spojený s viacerými sprievodnými javmi. Zaniká súčasne so zánikom starých krútivých tancov - univerzálneho ľudového tanca nadregionálnej, ba nadnárodnej pôsobnosti. Tance a repertoár k nim typických piesní sa vytráca tak rýchlo, že stačí na to výmena 1 - 2 generácií. Na neďalekom Horňácku je situácia iná. Keď gajdy ako svojrázny a do určitej miery, z hľadiska muzikantských možností obmedzený nástroj zanikajú, hudecká muzika miestnu tanečno-hudobnú tradíciu udržiava, v niektorých smeroch dokonca rozvíja. Sedliacke sláčikové muziky na Záhorí strácajú svoju funkčnosť skôr, ako sa stihnú naplno rozvinúť.*

Z doterajších výskumov Ústavu hudobnej vedy SAV, z výsledkov dotazníkovej akcie pri spracovaní Etnografického atlasu Slovenska a z výsledkov vlastného výskumu je zrejmé, že gajdy sa na Záhorí vyskytovali /alebo bola o nich zmienka v kronike, našiel sa konkrétny nástroj/ v týchto obciach: Borský Mikuláš, Gbely, Brodské, Jablonica, Moravský Sv. Ján, Rovensko, Skalica, Sobotište, Sološnica, Vieska /Radošovce/, Závod, Vajnory, Záhorská Bystrica, Podunajské Biskupice. Známa je správa zo strážnického archívu pánov zo Žerotína z r. 1630. Hovorí o tom, ako dostal skalický gajdoš 25 palíc na dereši za spôsobenie verejného pohoršenia na jarmoku pri spievaní nemravných pesničiek.

Gajdy poznáme dvoj- až päťhlasné. V regióne Záhoria sú doložené dvojhlasné, tzv. hrubé gajdy /v obci Závod trojhl./, ktoré mali burdónovú píšťalu - huk a melodickú píšťalu s jedným bazovým piskorom. Drevené časti gájd boli väčšinou zhotovené zo slivky. Mech bol z kože kozy, psa alebo ovce. Dúchalo sa do nich ústami, neskôr pomocou vzduchového zariadenia pripevneného na ruke. Hutný a prierazný tón zabezpečovala ozvučnica z kravského rohu kombinovaná s mosadznou rúrkou.

Gajdy mali ako ľudový nástroj dve funkcie. Pastier ich využil ako zvukový

signál, na ktorý si stádo privyklo pri pasení. Pravda, toto odveké, silné vzájomné spojenie človeka, zvieraťa a prírody sa postupne vytráca vplyvom vzrastajúcej civilizácie. Druhou funkciou je použitie gájd ako funkčného nástroja ku všetkým tanečným príležitostiam dedinského spoločenstva, a k intímnejšiemu využitiu sa gajdoša - muzikanta. V neposlednom rade sa dá na gajdy pozerať ako na dôležitý ľudový umelecký artefakt.

Gajdoš bol hráčom aj výrobcom v jednej osobe. Medzi konkrétne mená takýchto remeselných majstrov - muzikantov, ktoré sa mi zatiaľ podarilo zistiť, patria "starý Jastrab" z Jablonice /zomrel po 1. svetovej vojne/, Štefan Galba /zomrel okolo r. 1945/, Marcin Galba, Jozef Pekara zo Sološnice, "Pirák" z Unína /nebol miestny/ a Múčka zo Sobotišťa. Dá sa však predpokladať, že až na malé výnimky, boli gajdoši náhodne prechádzajúci muzikanti /pastieri/, resp. takí, ktorí si zvykli dochádzať za živobytím do tej-ktorej obce alebo mesta. Často na tento nástroj hrávali žobráci, ale to už boli gajdy odsúvané k zániku. V čase ich rozkvetu sa na gajdy hralo dokonca v kostole pri vianočných pastorelách a omšiach. Jedným z dôvodov, prečo sa gajdy používali ako sólový nástroj, je ich pomerne citlivé a náročné ladenie /najmä u viachlasných gájd/. Z početných ikonografických pamiatok ich máme doložené aj v rôznych nástrojových zoskupeniach. Najčastejšie však s husľami /gajdy hrajú základnú melódiu, husle zdobenú, variovanú/, táto dvojica patrí pravdepodobne k najstarším formám súhry. Neskôr sa pridávajú kontrové husle /vytvárajú harmonicko-rytmický doprovod/ a violončelo alebo basa.

Gajdy majú v našom prostredí dlhú tradíciu. Sú schopné vystihnúť charakteristické štylistické črty našej hudobnej kultúry. Ľudový hudobný nástroj, príbuzný našim gajdám, poznajú v celej Európe, aj mimo nej. A práve takýto nástroj, opradený neuveriteľnými príbehmi, nám môže pomôcť v hľadaní spoločných koreňov a porozumenia medzi zdanlivo vzdialenými krajinami a národmi.

Peter Michalovič

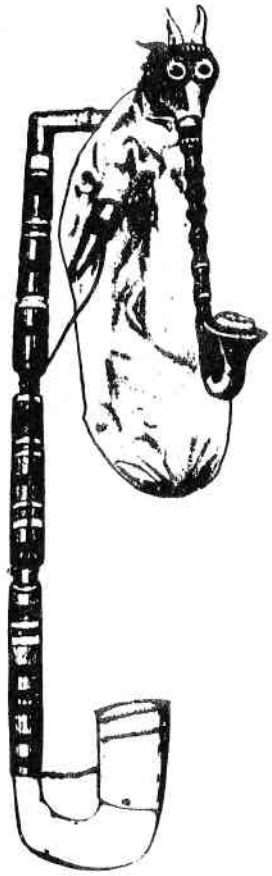

"Ešče žije ten čovjek, ale už negajdává, ked je fčiléki muzikantú dosť. Šak to bilo lepší pri gajdošovi. To bila aj pro dzeci pjekná muzika, fčiléky sa temu enem smjejú....Pri tem sa mosel čovjek točit jak na ringišpíli."

Zimné zvykoslovie na Záhorí

- Závod -

Konečne prišiel Štedrý deň. Priniesol trochu napätia a nervozity, no bol dlho očakávaný najmä deťmi. Nebolo to kvôli darčekom, tie boli výsadou bohatých. Na domy sa vzniesol pokoj, každý sa snažil myslieť nielen na seba.

Stromčeky sa spravidla zdobili po obede. Ozdoby boli skromné. Išlo zväčša o papierové reťaze, slamené ozdoby, vatu a bolo vidno i dajaké ovocie či orech. Súčasťou každej kuchyne bola rohová lavica, no a na nej v kúte mával miesto i stromček, osadený v upravenom klátiku. Ak však nebolo príhodného miesta, tak sa jednoducho zavesil na trám na strope. Pri stromčeku mala svoje miesto i miska naplnená ovocím, orechami, no bol tam vidieť i mak, obilie a iné produkty záhrady, aby sa domu dostalo požehnanie. Vedľa misky ležala otiepka sena. Bola nachystaná pre Ježiška, aby mal kde spať.

Zvečerilo sa. V tento deň bol zachovávaný pôst, zakazujúci mäso a dovoľujúci sa len raz dosýta najesť. Mala to byť Štedrá večera. Ovocia nebolo, no rodičia predsa len pre tento večer kúpili jablká a sušené hrušky, ktoré sa varili. Pestrejšie a lepšie jedlá - to bol darček pre deti od rodičov, ktorí na nič iné nemali. Tie sa však tešili i tomu.

Rodina sa teda zišla ku stolu k modlitbe, aby mohla začať večera. Začalo sa oblátkami s medom. Na to sa rozkrojilo jablko, každý z neho kúsok dostal a zobral si i orech. Nasledovala polievka. Fazuľová, hríbová, alebo kapustová. Tradičné vianočné jedlo boli "pupáky" - pečené čisté cesto poliate mliekom a posypané makom. To bola hlavná večera. Na to sa ešte jedli koláče, "zelníky", sušené slivky, hrušky, jablká, orechy, tekvicové jadierka - proste čo bolo.

Gazdinej na Štedrý večer poslúchovala nevesta a ak v dome nebola, tak dcéra. Gazdinej zvyk kázal celý večer sedieť, to aby jej sliepky sedeli, keď ich nasadí. Gazda, ten zase myslel na statok. Ešte keď chlapci chodili pre múku na oblátky, dal im i perzlenovú vňať, aby túto zpiekli do jednej z oblátiek. Túto teraz rozlámal medzi chlieb a zaniesol z nej každému dobytčaťu. Kohútovi zasa nadelil cesnaku.

Večera sa teda skončila, no večer sa len začínal. Chlapci, ktorí mali frajerky, šli na "besedu". Slobodní väčšinou už do šenku. Tu posedávali, lúpali jadierka, ak mali nejaký peniaz i popili a čakali na polnočnú. A deti? Tie chodili po "spievaní". Veď už dávno pred Vianocami ich mama naučila koledy, aby teraz mohli ísť k rodine a starenke niečo si vyspievať. Koledy sa spievali vždy pod oknami. Po rodinách chodievali i skupinky dievčat, ktoré sa priatelili. Keď dospievali, domáci ich pozvali dnu a oni vinšovali:

"Vinšujeme Vám tento štedrí večér
Krista Pána narodzeňí,
aby Vám dau Pán Boh zdravjá,
štčascá, svatého božského požehnaňá
a po smrci královstvo nebeské!"

Nato koledníci dostali koláče, jablká, orechy a p. Po spievaní chodil aj obecný pastier a hlásnik, ktorý pri každom gánku zatrúbil. Gazdovia si týchto uctili drobnou almužnou a kde tu i pohárom vína. No a cigánčence bolo počuť koledovať po celej dedine. Mali naporuke verš: "Doma ste, dóma, múj pane gazda..."

V celej dedine bol krik a hurhaj. Svoje polienko do ohňa priložili i malí pastierci. Každý z nich mal svoj bič nazývaný "práskač". Bol pletený z konope a slúžil na hnanie dobytka. Zišli sa pri "Strikárni" a tu predvádzali svoje umenie, pokiaľ vládali. Predvádzali sa, ktorý z nich má práskač dlhší, a komu plieska hlasnejšie. Pukot bičov a vrava začali tíchnuť až po deviatej hodine. Utíchli i speváci, čakalo sa na polnočnú.

Ticho noci teda rozvírili až zvony volajúce ľudí na omšu. Chlapi sa zdvihli zo šenku, ktorý mal záverečnú, besedníci zanechali frajerky a šli pozobúdzať domácich, aby nezmeškali. O kúzlo "polnočnej" nechcel nikto prísť. Ňou sa Štedrý večer končil a bolo to zároveň i dôstojné a slávnostné ukončenie tohoto pekného sviatku. Ako dodatok pripájam ešte zopár textov kolied, z ktorých niektoré počuť na Štedrý večer dodnes, ale i menej známych, dnes už zabudnutých:

Pásli ovce pastíri,
v betlehemském majíri,
vstaňte hore a dzite,
Krista Pána najdete,
on tam leží v jasličkách,
povinutí v plénečkách.
Mária ho koléba,
svatí Jozef mu spíva,
hajaj, buvaj sinku múj,
šak je Pánbú otec tvúj.

Narodziu sa Ježišek,
kúpíme mu kožúšek,
taký dúhí chupatí,
od huavi až po pati,
nebude mu zima.

*

Stromka, stromka,
zelená jablonka,
pod ňú sedzá lastovjátka,
kašu jedzá z hmka.
Doleceu k ňím anďel,
tak im rozpovjedzeu,
že sa Kristus Pán narodziu,
abi každí vjedzeu.

*

Ščasci, zdraví, pokoj svatí
vinšujeme vám,
napred pánu hospodáru
a Vaším ďítkam.
Zdaleka sa bereme,
novinu Vám neseme,
co sa stauo, prihodziuo
v mjesce Betlémje.
Narodziu sa nám sináček,
posíuá nás k Vám,
abi ste mu dali dari
a já mu ich dám.
Koláče nesce braci -
dala mu ich maci,
len toláre a dukáty máte posuaci.
Prosím pjekňe, odbavte mja,
neňí času stát
a já musím do Betléma
ešče pospíchat.
Dzíťatko je bohaté,
plenkami ovinuté,
tam po smrci v nebi
radovat sa budeme.

*

Pochválen Pán Ježiš Kristus,
bratre Ondreje,
kam pospícháš, až navjeki,
bratre Maceje.

Já do Betléma bježím,
co sa stauo, to nevím,
prosím pjekňe, vrác sa se mnú,
ňeco Ťi povím.
Naši hoši ovce pásli
blízko Betléma,
nedaleko velká jasnost
jako deň biua.
Anďelskí hlas slišali,
do Betléma bježali,
že sa Kristus Pán narodziu,
pravdu mluvili.

Peter Vrablec

P R Í S L O V I A

- Spívaj co umíš, rob co možeš, jedz co máš,
nedočahuj víše sebja, uvidzíš, že obstojíš.

- Aj z pustej stodoui ňekedi vílecí sova.

- Krajčír je boží: jednemu vezne, druhému vuoží.

- Chudoba na cťi netrací, ale aj nic nepuací.

- Čeho máš najvjec, to najvjec šporuj.

-Aj pod otrhaním širákem často múdrá huava bíva.

Ako sa piekli vianočné oblátky v Závode

Prešiel Mikuláš, už bolo i Lucie a teraz mali prísť dlho očakávané Vianoce. I v Závode bol zaužívaný zvyk piecť vianočné oblátky. Toto privilégium pripadalo *rechtorovi*. Piekol vždy pre celú dedinu. Pomocníkov mu ochotne robievali deti. Ochotne preto, lebo nepracovali zadarmo. Vybral si vždy tak troch, štyroch šiestakov. Oblátky sa roznášali v týždni, keď bol Štedrý večer a preto sa museli napiecť s dostatočným predstihom.

Prvou úlohou chlapcov bolo chodiť z domu do domu a naznášať materiál na pečenie. Vystrojili sa drevenými putňami, ktoré nosili na chrbte, a šli. Vojdúc do domu zaspievali:

"Mistru, mistru tomu, jedzinému Pánu Bohu našému,
bi sa ráčiu poňížici a z čistej Panni narodzici!"

A ako dodatok zakričali: **"Dajte múki na oplatki!"**

To bol pokyn pre gazdinú, ktorá sa odobrala do komory pre múku. Jeden z chlapcov bral do putne *chlebovú múku*, druhý *žitnú* a ďalší *víražku*. Ľudia im dávali takú, ktorej mali práve dostatok. Samozrejme, že zo všetkých druhov múk sa oblátky nepiekli, no bol to vlastne akýsi preddavok za ich napečenie. Kto múku nedal, nečakal potom ani na oblátky.

P R A N O S T I K Y

- Ked v januári rostne tráva,
v júni huadovat bude kráva.

- Ked si na Vincenta komár poletuje,
statek aj suamenú strechu spotrebuje.

- Ket sa na Hromňice ťák z kolaje napije,
v marci zmrzne.

- Marec bez vodi - apríl bez trávi.

/Pranostiky a príslovia z obcí Závod, Sekule a Morav. Sv. Ján zapísala Martina Pavelková/

Keď už teda obišli všetkých, čakalo ich vlastné pečenie. Zišli sa až v podvečer po vyučovaní. Práca nebola veľmi príjemná, nakoľko nástroje boli veľmi primitívne. Pieklo sa na otvorenom ohni, pomocou dlhých kovových klieští. Rechtor obstaral drevo na oheň, urobil cesto a potom už len dával pozor na chlapcov. Cesto sa nalialo do klieští, ktoré sa držali nad ohňom, pokiaľ ho žiar a plamene nepremenili na oblátku. Kliešte boli čierne, odymené a oblátky mávali vyryté i obrazce ako napríklad Baránka či Krista, znamenajúce symboly vianočného pokoja.

Napokon prišiel vianočný týždeň, konečne bolo všetko hotové a šlo sa roznášať. Teraz až chlapci dostanú zaslúženú odmenu a ujde sa aj rechtorovi. Oblátky priniesli gazdinej. Prišli vyobliekaní buď s košíkom, prikrytým šatkou, alebo s tanierom, tou šatkou preloženým. Gazdiná si ich zobrala a do taniera im nasypala buď fazule, žitnej múky, alebo trochu maku. To bola i spolu s múkou, ktorú nazbierali už prv, odmena pre rechtora. Toto obdarovávanie rechtora platilo do čias, keď dostával naturálie vlastne ako časť platu, ktorý mu obec dávala. No a chlapci, tí dostali od každého do kapsy dajaký halier či korunku, ktorej sa nesmierne tešili. Ich práca sa týmto končila a teraz už mohol prísť Štedrý deň. Očakávali ho netrpezlivo, veď istotne bude pekný, tak ako vždy....

Peter Vrablec

Príbeh na dobrú noc

Jedného jesenného večera, keď vôňa burčiaku rozvoniavala pivnicou a partia sedela u prestretého stola, nie jednému skĺzlo z pier pár tónov pesničky "Vínečko bílé". Tu padla poznámka: "Starečku, povedzte nám niečo". A očká starčeka Kákoniho sa šibalsky usmiali. "Poviem, ale stalo sa to už veľmi dávno, asi okolo roku 1840. Ten, kto sa bojí, nech radšej nepočúva."

"Rohožník sa vtedy volal Rarboch, čo v preklade znamenalo trstený potok. Stála tu stará dedina, okolo ešte neupraveného potoka, stará zvonica z tureckých vojen a asi 75 domčekov. Na mieste malého kostola bola malá vyvýšenina umelo navozená, to kôli povodniam, na ktorej stál starý kamenný kostolík, okolo ktorého bol cintorín. V tej dobe nebolo na dedine ešte hlásnika a túto povinnosť vykonávali vždy dvaja ľudia a medzi susedmi sa striedali.

Jednej jesennej noci mali službu strýc Fero so strýcom Janom. Odznakom moci a zároveň zbraňou im bola halapartňa. Bola sychravá a studená noc a mesiac akoby sa ani nechcel na svet pozrieť. Husté čierne mraky viseli nízko nad zemou a zlá predtucha sedela na hrudi obom susedom. Bolo krátko po polnoci.

- Jano, pôjdeme ešte dole, a okolo kostola na hrádzu.

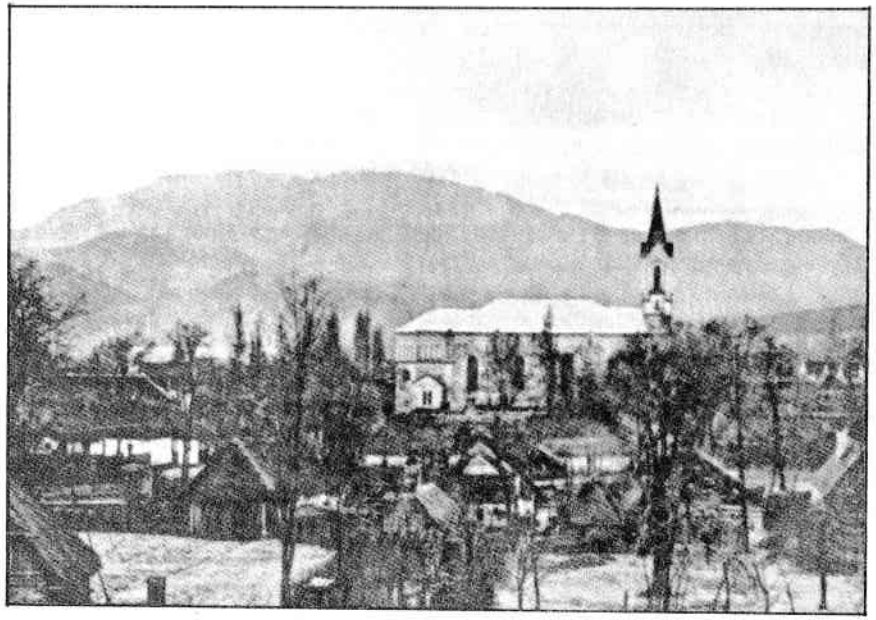

Pohľad na Rohožník v roku 1926. /Archív ZM Skalica/

Hrádza je tu dodnes a slúžila na zadržanie povodňovej vody a ešte ako náhon pre papiereň. Dnes je tu ešte celá a je to vlastne hlavná cesta od domu Báchora až po Zbemé suroviny.

Susedia prechádzali okolo zvonice. Všade vládlo ticho a nocou sa ozýval len žblnkot kľukato sa vinúceho potoka, ktorý prezradzoval jeho prítomnosť. Na dolnom konci strýcovia zmeraveli pri pohľade na malý kostolík. Z jeho okeníc vystupovala nič dobrého neveštiaca žiara. V tom momente sa strýc Fero zmohol na jedinú otázku:

- Čo je to? - zarachotilo v ňom ako v starých pendlovkách.

Keď obaja prekonali strach a opäť polapili dych, rýchlo sa otočili a uháňali od kostola.

- Zobudíme kostolníka, - povedal Ján a smerovali k jeho domu.

Keď sa o tomto strýc Michal dozvedel, zobral z izby plášť a vydal sa do kostola s myšlienkou, že asi zabudol po omši zhasnúť sviece. A skutočne, keď sa priblížil ku kostolu, bol celý osvietený. Strýc Michal vykonával službu kostolníka už dlhé roky. Šiel rovno do hlavných dverí. Na prahu však ostal stáť ako primrznutý. Pred oltárom stál chrbtom otočený kňaz a slúžil omšu. Kostol bol plný, niektorí dokonca aj stáli. Kostolník sa pohol smerom k oltáru, kňaz sa na neho otočil a z jeho pohľadu bol cítiť mráz, ktorý kostolníkovi prešiel celým telom. Michal v ňom poznal bývalého farára, ktorý už bol niekoľko rokov mŕtvy. Okolo sa modlili ľudia, ktorých nepoznal. Až zrazu zazrel známe tváre kmotra a vedľa suseda, malého Lacka, čo sa vlani utopil. Pochopil a oslovil kmotra, ktorý už tri roky nežil:

- Kmotor, čo je to?

Ten sa otočil k známemu a ukazoval mu rukou, aby šiel rýchlo von. Nepovedal ani slovo, len jeho sklené oči s mrazivým pohľadom naňho smrteľne hľadeli. Michal to pochopil a obrátil sa ku dverám, ale to už niektorí mu šli oproti. V poslednej chvíli stihol prebehnúť pomedzi nich, no jeho plášť ostal v rukách mŕtvych. Okolo kostola boli hroby, medzi ktorými so strachom prebehol a utekal k domovu.

Keď sa v šťastí dožil rána, šiel za farárom a všetko mu povedal. Zavolali ľudí a šli sa tam pozrieť. Keď otvorili dvere, kostol bol prázdny, sviečky zhasnuté, na zemi ležal plášť roztrhaný na kusy. Farár pochopil, že mŕtvy kňaz si odpykával trest za svoje hriechy a ľudia s ním.

- Michal mali ste šťastie,- povedal pán farár, - keby ste ostali, dopadli by ste ako tá pláštenka.

Od tej doby sa slúži v Rohožníku tichá omša na ukľudnenie zlých duchov. Starý kostol bol zvalený a z jeho kameňov sa postavil múr, ktorý lemuje terajší kostol dodnes. Starý cintorín bol zrušený, no na pamiatku stojí z neho jeden náhrobný kameň u steny terajšieho kostola. Až pôjdeš večer okolo, spomeň si a pokloň sa."

Tak skončil stareček Kákoni svoj príbeh. A my všetci ticho sedíme a premýšľame: "Je to pravda?"

Miroslav Blažek

MIESTNA KULTÚRA NA ZÁHORÍ

Miestna kultúra napomáha kultúrnemu rozvoju obcí a miest, odráža aktivitu spolkov, záujmových združení, osvetových zariadení, cirkví. Ich aktivity sa vzájomne dopĺňajú, obohacujú, s ekonomickým využitím materiálnych podmienok.

Kultúrno-osvetová činnosť u prevažnej väčšiny obcí sa realizuje predovšetkým v kultúrnych domoch. Hoci väčšina kultúrnych stánkov už nie je najnovšia, zväčša sú pre kultúrno-osvetovú činnosť vhodné. Nepriaznivá situácia je v Malackách, ktoré ako jediné v regióne nemajú kultúrny dom. V rámci reštitúcie KD v Lábe sa vrátil majiteľovi. V Plaveckom Štvrtku KD vyhorel. Priestorové problémy sú vo Vrádišti a ešte niekoľkých obciach. Kultúrne domy nie sú však jediným priestorom na realizáciu kultúrnych podujatí. Je na obciach a na kultúrnovýchovných pracovníkoch, aby na rozvoj kultúry využívali priestory škôl, telocviční a v letnom období amfiteátry, zimné štadióny /Skalica, Senica/, prírodné prostredie, priestranstvá námestí, futbalové ihriská, parky a pri osobitne špecializovaných podujatiach v dohode s cirkvou i kostoly.

Osobitnú pozornosť po stránke priestorovej, finančnej i personálnej je potrebné venovať i ľudovým knižniciam. Desatoro dobrého starostu, ktoré Občianska náuka a výchova pre meštianske školy z r. 1936 uvádza v bode 6: Nezabúdaj na obecnú knižnicu, ktorá poskytuje ušľachtilú zábavu a vzdeláva občanov.

Po delimitácii knižníc pod mestské a obecné úrady r.1990 prišlo na úseku ľudových knižníc k podstatným zmenám, žiaľ nie však k lepšiemu. Znížil sa počet pracovníkov profesionálnych i neprofesionálnych, znížili sa úväzky pracovníkov, rozdiel je vo výpožičnej dobe, klesol počet čitateľov i výpožičiek. Najväčší problém je zabezpečovanie finančných prostriedkov na činnosť knižníc, hlavne na nákup literatúry.

V rozvoji miestnej kultúry osobitnú úlohu zohrávajú kultúrno-osvetové zariadenia, ktoré zákonom SNR o obecnom zriadení prešli do správy obcí a miest. Vychadzajúc z týchto právnych noriem možno konštatovať, že v našom regióne v porovnaní s ostatnými neprišlo vo väčšom rozsahu k zrušeniu miestnych kultúrnych a osvetových stredísk.

Z hľadiska organizačnej štruktúry pôsobia v regióne Záhoria dva typy osvetových zariadení: v menších obciach miestne osvetové strediská a vo väčších obciach a mestách miestne alebo mestské kultúrne strediská. Integráciu kultúrnych zariadení - osvetových besied, kín a knižníc treba považovať za pozitívny jav, z dôvodov ekonomickejšieho využívania zdrojov pre rozvoj kultúry. V niektorých mestách a obciach boli objekty kultúry dané do ekonomického prenájmu. Skúsenosti z práce MsKS nás upozorňujú na riešenie niektorých problémov. Pre rozvoj kultúry majú dobré priestorové, materiálne i finančné podmienky, vo všetkých je dostatok profesionálnych pracovníkov. Zdalo by sa, že tu je všetko v poriadku. MsKS si vyžadujú na prevádzku a údržbu vysoké finančné náklady. Vedenie a pracovníci častokrát reagujú na potreby mesta až na základe pokynov MsÚ. MsKS má byť koordinátorom miestnej kultúry a organizátorom výchovy a vzdelávania občanov, nositeľom myšlienok humanizmu, miestnych tradícií. Všetci by sme si želali, aby kultúrne zariadenia boli vybavené modernou technikou, ale ani najdokonalejšia technika nenahradí osobnosť, zanietenosť, intuíciu osvetového pracovníka. Iniciatíva a aktivita musí vychádzať od riaditeľa a pracovníkov týchto zariadení. Do kultúry musí vstúpiť ekonomika a široký okruh ľudí prejavujúcich záujem o kultúrne dianie v obci.

Kladne treba hodnotiť v našom regióne rozvoj a uchovanie miestnych tradícií. Oživujú sa miestne tradície veľkonočných sviatkov, Fašiangov a Vianoc. Túto prácu robia dobrovoľní pracovníci, starší občania, ktorí majú záujem, aby zvyky, obyčaje, krásne kroje, piesne a tance sa zachovali i pre ďalšie generácie. S takýmito podujatiami žije celá obec a obecný úrad musí zohrať dominantné postavenie pri jeho uskutočnení.

Výchovno-vzdelávacia a záujmová umelecká tvorivosť má klesajúcu úroveň i keď všade sa vyvíja veľké úsilie a snaha o pretrvanie. Činnosť mnohých skupín stagnuje, objavujú sa však nové aktivity, predovšetkým spevácke skupiny detí a mládeže pri cirkevných spolkoch. Napriek problémom, ktoré záujmová umelecká tvorivosť prekonáva, úspešnosť našich súborov v celoslovenských súťažiach i reprezentácia v zahraničí je výrazná. Dobrú úroveň si udržujú dramatické súbory, dychové a tanečné súbory prechádzajú na komerčnú bázu.

Významnú súčasť miestnej kultúry tvoria kiná. Zánikom monopolnej distribúcie filmov vznikla možnosť vybrať si. Musím podotknúť, že možnosť vybrať si je, predovšetkým z amerických filmov. Prináleží nám iba veriť, že doba hororov, Rambov, Terminátorov sa skončí a občania si budú môcť pozrieť i filmy umelecky hodnotnejšie i keď za cenu menšieho ekonomického výsledku do pokladníc kultúrnych zariadení.

Rozvoj miestnej kultúry závisí i od pomoci profesionálnych pracovníkov pôsobiacich v osvetových zariadeniach. Nemám právo sa zaoberať ich prácou, pretože spadajú do právomoci Ministerstva kultúry. Treba však povedať, že výrazne ovplyvňujú kultúrny život našich občanov a spolupráca s nimi je neodmysliteľná. Z vlastných skúseností môžem povedať, že nikdy neodmietli spoluprácu a pevne verím, že pri riešení otázok kultúrno-osvetovej práce vo svojej obci v pracovníkoch regionálnych stredísk, galérií a múzeí v našom regióne nájdeme nielen radcov ale i ochotných spolupracovníkov.

Osobitný význam pri rozvoji miestnej kultúry zohráva pôsobenie miestnej inteligencie, najmä učiteľov. Učiteľ bol v každom období i kultúrno-osvetovým pracovníkom a nie je tomu tak dávno, hlavne v obciach, na dedinských školách v ťažkých podmienkach mnohí robili divy. Dnes tento pocit akejsi vnútornej povinnosti ustúpil. Iste túto skutočnosť ovplyvňuje veľa faktorov súvisiacich s postavením učiteľa.

I cez veľké problémy, ktoré v súčasnosti miestna kultúra má, pevne verím, že prechodné nepriaznivé obdobie pominie, že miestna kultúra nadviaže na svoje bohaté tradície, v ktorých vždy pomáhala dvíhať kultúrny život, spoločenskú a vzdelanostnú úroveň nášho obyvateľstva.

/Z referátu P. Grimma, primátora mesta Senice, predneseného na konferencii o miestnej kultúre v októbri 1992 v Senici./

HODOVÉ VÝSTAVY V KUNOVE

Počas predposledného augustového víkendu sa v Kunove /časť Senice/ konala 8. hodová výstava.

Tradíciu týchto výstav, na ktorých sa môžu obyvatelia oboznámiť s materiálmi o histórii obce, rôznych jubileách miestneho i širšieho významu a výsledkami bádania v regióne, založil a v prevažnej miere ich i realizuje dlhoročný vlastivedný pracovník /učiteľ na dôchodku/ Vladimír Jamárik z Kunova. Tohoročná výstava bola tematicky zameraná na históriu zvonice, najstarších a významných rodákov Kunova - vo zvonici, 540. výročie Kunova, cisárske manévre roku 1902, históriu kunovského šenku a rodákov v zahraničí - v kultúrnom dome. Zároveň sme mali príležitosť zalistovať v prvých súborných prácach Vladimíra Jamárika Literárny Kunov a Historický miestopis Kunova, zhŕňajúcich výsledky jeho dlhoročnej výskumnej činnosti.

Viera Drahošová

PRIPRAVOVANÁ EXPOZÍCIA V MÚZEU M. TILLNERA V MALACKÁCH

Medzi kultúrne a historické pamiatky, viažúce sa ku kultúre a spôsobu života ľudu na Záhorí, patrí renovovaný objekt Francovho mlyna v Malackách, kde bolo r. 1975 z podnetu akademického maliara M. Tillnera zriadené Mestské múzeum. Expozícia, vytvorená z jeho celoživotnej historickej zbierky ľudového a užitého umenia i jeho vlastných výtvarných diel, musela byť z technických dôvodov zrušená a táto časť múzea uzatvorená.

Pri zostavovaní koncepcie budúcej expozície sa pracovníci Záhorského múzea -súčasného nového užívateľa- /keďže nie je možné z objektívnych dôvodov zrekonštruovať interiér i exteriér tohto vodného mlyna, pochádzajúceho z 18. storočia, do jeho pôvodnej, funkčnej, i keď len iluzórnej podoby/, uchýlili k riešeniu náhradnému, za využitia tunajšej zbierky, depozitných a dokumentačných fondov ZM v Skalici a NÚ SAV v Bratislave.

Expozícia bude rozvrhnutá do štyroch hlavných častí. V prvej z nich /na prízemí/ sa budeme snažiť prezentovať spätosť tunajšieho ľudu so zemou - s poľnohospodárstvom /práce na poli, spracovanie ľanu a konopí/ prostredníctvom zbierkových predmetov a starých fotografií, ktoré sa viažu k tejto problematike.

Druhá časť /medziposchodie/ bude venovaná predmetom z kuchýň našich starých mám /slamienky, žehličky, soľničky/ a náboženskej tematike, ktorá k životu nášho ľudu neodmysliteľne patrí.

Zbierka keramiky - fajansy a hrnčiny - bude zastúpená v tretej časti expozície /1.poschodie/.

Štvrtá, posledná časť /v podkroví/ nás zavedie do čarovného sveta starých lampášov, svietnikov, petrolejových lámp a starodávnych hodín, obohateného drevenými plastikami so svetskou tematikou.

Spojovacím prvkom všetkých štyroch častí expozície bude človek, jeho každodenný a sviatočný život zobrazený pomocou hmotných predmetov a fotografií dokumentačného charakteru, obohatený tvorbou ľudových neprofesionálnych tvorcov a umeleckým remeslom.

V súčasnej dobe si môžu návštevníci múzea v druhej časti objektu prezrieť Záhorácku izbu a výstavu "Erby záhorských miest a obcí" autora PhDr. R. Iršu.

Veríme, že technické prekážky budú čoskoro odstránené a starý Francov mlyn, i keď v inom pojatí, sa bude môcť už tento rok návštevníkom predstaviť v celej svojej prostej kráse.

Lenka Gronská

Príspevky od sponzorov:

Obecný úrad Vrádište 200,- Kčs, Obec Podbranč 500,- Kčs, Obecný úrad Šaštín - Stráže 500,- Kčs, Obecný úrad Lopašov 200,- Kčs, Obecný úrad Petrova Ves 200,- Kčs, Obecný úrad Dubovce 200,- Kčs, Obec Chropov 100,- Kčs, Obecný úrad Kuklov 200,- Kčs,
Fotoateliér JAS Skalica 200,- Kčs,
Mgr. F. Havlíček 100,- Kčs, Mgr. J. Mikulka 100,- Kčs, P. Čomaj 100,- Kčs, A. Feder 100,- Kčs, PhDr. M. Benža 100,- Kčs, A. Šenšel 100,- Kčs.

Ďakujeme. Redakcia

Havlíček F., Mgr.: *Šaštínska bazilika* - 3/92
Hlavatý J., Ing.: *Nadácia na ochranu kultúrnych pamiatok v Skalici* - 1/92
Irša R., PhDr.: *Ako bola založená Záhorská Bystrica* - z rozprávania J. Bilačiča - 3/92
Irša R., PhDr.: *Rozlúčka s Malovaným krajom* - 2/92
Irša R., PhDr.: *Záhorské priezviská* - 3/92
Irša R., PhDr.: *Črepnisko z produkcie manufaktúry v Holíči* - 2/92
Irša R., PhDr.: *Úvodom* -1/92
Irša R., PhDr.: *Cigáni stopári* - z rozprávania M. Vachálkovej - 3/92
Irša R., PhDr.: *Múzeum M. Tillnera v Malackách* - 4/92
Irša R., PhDr.: *Habánsky mlyn v Sobotišti* - 2/92
Juza M., Ing.: *Rekonštrukcia kláštora v Malackách* - 2/92
Juza M., PhDr, Juza P., Mgr.: *Ferdiš Kostka - človek, ktorý oživoval hlinu* - 4/92
Juza P., Mgr.: *Typické priezviská starousadlíkov Stupavy* - 4/92
Košík Ľ.: *Pôsobenie rehole karmelitánov v Skalici* - 4/92
Krajčovič R., prof. PhDr., DrSc.: *Názvy záhorských obcí I.* - 4/92
Krippel E., RNDr., CSc.: *Čo môže spôsobiť ľudská nedbanlivosť* - 4/92
Krippel E., RNDr., CSc.: *Slamou kryté strechy na Záhorí* - 4/92
Maťovčík P., Mgr.: *Marianka a pavlínske školstvo* - 3/92
Mikuš J., Mgr.: *Menej známe mená kultúrneho a literárneho Záhoria* - 1/92
Mikuš J., Mgr.: *Osobnosti kultúrneho, literárneho a ľudovýchovného života v Holíči* - 3/92
-mz-: *Výstava Štefana Zajíčka* - 2/92
Novák J., prof. PhDr., DrSc.: *Obecný erb Rohožník* - 3/92
Novák J., prof. PhDr., DrSc.: *Obecný erb - Kuchyňa* - 4/92
Novák J., prof. PhDr., DrSc.: *Erb obce Láb* - 1/92
Palkovič K., PhDr., CSc.: *Povesť o Zámku Uníne* - 4/92
Palkovič K., PhDr., CSc.: *Zimné zvykoslovie na Záhorí - Gajary* -4/92
Palkovič K., PhDr., CSc.: *Imrich Damborský: Jarné riekanky z Kopčian* -2/92
Palkovič K., PhDr., CSc.: *Kňaz a spisovateľ Štefan Vragaš* - 3/92
Palkovič K., PhDr., CSc.: *Ako vznikli smrdáckе kúpele* - 3/92
Pavelková M.: *Zimné zvykoslovie na Záhorí - Sekule* - 4/92
Pavlovičová M.: *Kútske porekadlá* - 3/92
Petrovič V., Mgr.: *K otázke prvých písomných správ o obciach na Záhorí* - 2/92
Petrovič V., Mgr.: *List Andreja Hlinku americkým Slovákom* - 1/92
Petrovič V., Mgr : *Tradícia jarmokov obnovená* - 1/92
Plesník P., prof. RNDr., DrSc.: *Lesy Záhoria* - 4/92
Proksa P.: *Daniel Stránsky v Senici* - 2/92
Pukančíková M.: *III. valné zhromaždenie Záhorskej vlastivednej spoločnosti* - 2/92
-rš-: *Nezvyčajný výskum* - 1/92
Stanislav P.: *Život je taký* - 2/92
To je ten šuhajek - 1/92
Vašečka I. MVDr.: *Ako sa liečilo starým sadlom* - 1/92
Vašečka I. MVDr.: *Strýček Macháček o svojej nebožce žeňe* - 3/92
Vojtek M.: *Fotoklub Retina* - 2/92
Z rukopisu Dr. M. Héska: *Kútska zvonica* - 2/92
Z publikačnej činnosti ZM - 3/92
Záhorec: *Kronikár Záhoria - Ján Neponuk Pavelka* -4/92
Zajíček Š., PhDr.: *Sochár Jozef Kostka a Záhorie* -2/92
Zajíček Š., PhDr. - Irša R., PhDr.: *Čínska sála v holíčskom kaštieli* - 2/92
Zajíčková M., PhDr.: *Priadky v Jabloňovom* - 1/92
Zajíčková M., PhDr.: *Z nárečového slovníka* - 1/92
Zajíčková M., PhDr.: *S láskou k veciam a ľuďom* - 1/92
Zajíčková M., PhDr.: *Otváranie truhlíc I.* - 1/92
Zajíčková M., PhDr.: *Otváranie truhlíc II.* -2/92
Zajíčková M., PhDr.: *Múzejné zbierky zo Záhoria v Rakúsku* - 1/92
Zajíčková M., PhDr.: *Na prahu dospelosti* - 2/92